

Цитування:

Шман С. Ю. Музейні колекції як джерельна база експертних досліджень. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 1. С. 169–173.

Shman S. (2023). Museum Collection as a Source of Expert Research. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 169–173 [in Ukrainian].

Шман Світлана Юріївна,
кандидат культурології,
провідний науковий співробітник
відділу науково-фондової роботи
Національного музею історії України
в Другій світовій війні
<https://orcid.org/0000-0002-6658-1288>
cv_mku1234@ukr.net

МУЗЕЙНІ КОЛЕКЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мета роботи – висвітлити питання музейних колекцій як джерелознавчої бази експертизи, яку на сьогодні вважають окремим напрямом науково-прикладних досліджень; уточнити спорідненість експертизи та атрибуції культурних цінностей, з урахуванням завдань і методів, які вони використовують під час науково-дослідної роботи. **Методи дослідження.** Для досягнення мети були використані аналітичний, історичний, гносеологічно-аксіологічний та метод теоретичного узагальнення з метою конкретизування проблеми використання музейних зібрань як джерельної бази експертизи культурних цінностей. **Наукова новизна** одержаних результатів полягає в теоретичному осмисленні можливості застосувати музейні колекції як джерельну базу для експертних досліджень з метою уточнення та поглиблення знань про культурні цінності. Розгляд музейних колекцій як основи експертних досліджень є спробою вийти за межі традиційного мистецтвознавства та зробити акценти на об'єктивних показниках, наблизитись до формування більш точних висновків. Крім того, використання музейних колекцій стимулюватиме дослідника бути уважним до деталей і мотивуватиме поглиблювати знання. **Висновки.** Для того щоб зрозуміти значущість джерельної бази експертних досліджень у системі захисту та популяризації культурних цінностей, було систематизовано наявні базові поняття. Встановлено спільність і взаємозалежність між експертизою та атрибуцією – обґрунтована думка фахівця з багаторічним досвідом й унікальними знаннями. Верховенство музеїв у галузі експертизи має низку переваг, тому що кожна річ, з погляду музейника, має своє, чітко визначене місце в системі культурних цінностей.

Ключові слова: музей, музейна колекція, музейний предмет, джерела, культурні цінності, мистецтвознавча експертиза, державна експертиза культурних цінностей.

Shman Svitlana, Candidate of Cultural Studies, Leading Researcher, Department of Scientific and Storage Work, National Museum of the History of Ukraine in the Second World War. Memorial Complex

Museum Collection as a Source of Expert Research

The purpose of the article is to highlight the issues of museum collections as a database of expertise, which today is considered a separate direction of scientific and applied research. The affinity between the expertise and attribution of cultural values have been specified taking into account the tasks and methods they use during scientific research work. **Research methods.** To achieve the research goal, analytical, historical, epistemological, and axiological method, the method of theoretical generalisation have been used in order to specify the problem of using museum collections as a database for the examination of cultural values. **Scientific novelty** of the obtained results lies in the theoretical understanding of the possibility to use museum collections as a database for expert examinations in order to specify and deepen the knowledge about cultural values. This approach is an attempt to go beyond traditional art studies and make emphasis on the objective data, draw more accurate conclusions. Moreover, the use of museum collections may encourage a researcher to be more attentive to details and to deepen their knowledge. **Conclusions.** In order to understand the significance of the database of expert research in the system of protection and popularisation of cultural values, the existing basic concepts have been systematised. The commonality and interdependence have been established between the expertise and attribution, which is a well-founded opinion of a specialist with many years of experience and unique knowledge. The supremacy of museums in the field of expertise has a number of advantages, since each item, from the point of view of a museologist, has its own, strictly defined place in the system of cultural values.

Key words: museum, museum collection, museum item, sources, cultural values, art expert examination, state examination of cultural values.

Актуальність теми дослідження. Незважаючи на стрімкий розвиток нових засобів масової інформації, музейні колекції лишаються затребуваними суспільством. Це чудовий комунікатор і демасифікатор, що потребує вивчення з огляду на історичну роль музеїв у суспільстві та накопичені ними колекції. Проблема використання музейних колекцій як джерельної бази практичних наукових досліджень має значний потенціал. Особливо яскраво це спостерігаємо в останні роки в Україні, коли переосмислення національного культурного надбання відбувається стрімко під впливом інтеграції у світовий культурний простір, внаслідок чого змінюється ставлення до предметів культури, закладів культури, до збереження культурної спадщини. На сьогодні змінилися акценти в концепції діяльності музеїв, які не тільки фізично зберігають об'єкти культури, а й ставляться до них як до справжніх документів історії. За словами сучасних дослідників, втрата таких «записів» та їх сховищ (бібліотек, музеїв тощо) не загрожує існуванню людини як виду. Проте під загрозою опиниться її цивілізація. З іншого боку, музеї об'єднують дві парадоксальні категорії – нескінченний час у кінцевому просторі. Керуючись прагненням зібрати все, усі форми всіх періодів, музейні заклади мають можливість посісти одне з провідних місць у сучасній культурі [5, 243].

Тож питання збереження національного культурного надбання та культурних цінностей як свідків досягнень людської цивілізації упродовж ХХ ст. перебуває в центрі уваги науковців (мистецтвознавців, музеєзнавців, культурологів, істориків культури). У цьому контексті сучасні музеї покликані виконувати ще одну важливу соціальну функцію – продовження документування процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві, заповнення історичних лакун. Разом з функцією документування музеї виконують інші важливі завдання, а саме – науково-дослідні.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчаючи проблему музейних колекцій як джерельної бази експертних досліджень, окремо розглянемо поняття «музейні колекції». Відповідно до статті 1 Закону України «Про музеї та музейну справу», «музейна колекція – сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками» [1]. Однією з головних ознак музейних колекцій є зв'язок між її елементами, який може бути часовим або географічним, що цементує інформаційний потенціал збірань та зміцнює їх у ціннісному розумінні. Сутність предметів і

зв'язок між ними встановлюють шляхом дослідження, уточнення смислів існування речей. Саме це пояснення здається нам надзвичайно важливим для розуміння сутності кожного предмета. Світ заповнений предметами, його ми пізнаємо через предмети. Кожен предмет завжди має сенс, через ставлення до предмета формується контекст часу або середовища, суспільства тощо. Отже, предметний світ утворює певну логічну мережу. Після того, як В. Віндельбанд визначив, що історія є описовою, пояснювальною наукою, завдання дослідників, на його думку, полягає в узагальненні цих знань за допомогою суджень, під час яких предмети пізнають та пояснюють, тобто оцінюють [3, 41].

У ХХІ ст. вчені продовжують осмислювати значення культурного надбання для людства, спираючись на напрацювання попередніх науковців. Саме формування ринку культурних цінностей сприяло створенню нового напрямку дослідження в галузі культури – експертизи. У результаті накопичення практичних навичок у царині експертної діяльності була закладена відповідна методологічна основа експертизи культурних цінностей, яка постійно вдосконалюється. Проблематика атрибуції творів мистецтва стала предметом досліджень О. Андріанової, О. Живкової, О. Мінжуліна, А. Косолапов, О. Рижової, О. Шкільної. Підвищений інтерес до питань експертизи та її методів наявний у наукових розвідках В. Бітаєва, Ю. Вакулєнка, В. Індутного, Г. Ковальчук, Н. Ревенюк, Д. Тоїчкина, Т. Тимченко, О. Федорука й ін. Розробку проблем експертної діяльності та висвітлення питань наукового потенціалу музейних колекцій (збірань) як потужного інформаційного ресурсу здійснено в працях музеєзнавців Т. Белофастової, Л. Гайди, О. Караманова, Н. Капустинної, І. Пантелейчука, Т. Сидоренко, Л. Твердохліб, Л. Чорної. Спираючись на практичний досвід експертів та музейних працівників, вважаємо найменш висвітленою проблемою використання музейних колекцій як джерельної бази науково-практичних досліджень.

Мета статті – виокремити та підкреслити значення музеїв як джерельної бази під час проведення наукових досліджень, зокрема експертних, заснованої на використанні музейних колекцій (збірань) з метою підтвердження автентичності творів мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток артринку на початку 90-х років ХХ ст. вплинув на обіг культурних цінностей, предметів колекціонування та стимулював

формування інституту експертів. Крім того, налагодження ринкових відносин у галузі культури стимулювало музейні заклади активізувати роботу з експертної діяльності, яка з часом перетворилась на один з напрямів музейної роботи. Само собою зрозуміло, що розвиток нового міждисциплінарного виду дослідження вимагав нових принципів, критеріїв та методів дослідження творів культури. Передусім це стосувалось питань підтвердження авторства та часу створення артефактів, оскільки це могло кардинально вплинути на уявлення як про доробок автора (або школи), так і цілої епохи. Цікаво, що різноманітні напрямів антикварного ринку змусила музейників переглянути ставлення до так званих «другорядних» предметів. Наприклад, на початку 2019 року під час дослідження п'яти творів живопису з фондової колекції Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків групою науковців О. Андріановою, С. Біскуловою, О. Живковою, Т. Тимченко та К. Чуєвою в межах проєкту «НАМИСТО» був не тільки уточнений статус (оригінал, копія, пізня копія) творів та час їх створення. У результаті проведеного дослідження всі п'ять робіт змінити чинну атрибуцію, зокрема перлина ханенківської колекції «Портрет інфанти Маргарити Терези», який завжди вважали роботою Д. Веласкеса, отримав нове життя. Сучасні дослідники вважають, що це твір роботи Майстерні Хуана Батіста Мартінеса дель Масо «Інфанта Маргарита Австрійська». Цікавий факт, що картина з допоміжного фонду Музею Ханенків з непідтвердженою атрибуцією «Невідомий художник. Голландська школа XVII ст.» виявилась оригіналом роботи А. Діпраам (Роттердам, 1622–1670) «Солдат та служниця», (перша половина XVII ст.). Тому колаборація музеїв з науковцями, експертами, реставраторами та іншими фахівцями з метою перегляду інформаційного потенціалу музейних колекцій має конкретні перспективи.

Якщо занурюватись у тему експертизи та атрибуції, необхідно торкнутися сучасної практики музейних досліджень. Перш ніж будь-який предмет отримує статус музейного, наукові працівники музеїв вирішують питання науково-дослідного, практичного та нормативно-правового характеру, а саме проводять комплексне дослідження (може бути використано словосполучення наукова атрибуція) та уточнення всіх вихідних даних. Саме виявлення матеріального та нематеріального коду минулого музейних предметів як джерела знань про історичне, естетичне, художнє, наукове, культурне значення цінностей є пріоритетом музейника. На сьогодні застосовують методи

історичних або мистецтвознавчих, іноді природничих наук, а також досвід колег. На цьому шляху головний принцип – це достовірність інформації. Наукові ж співробітники музеїв спеціалізуються на конкретній темі, відповідно до профілю та напряму діяльності музейної установи, ґрунтовно її знають, мають можливість скористатися всім комплексом знань.

По-перше, це масив довідково-енциклопедичних видань, праці зарубіжних дослідників історії та теорії культури, фундаментальні дослідження вітчизняних істориків і теоретиків культури, розвідки вітчизняних істориків, археологів, етнографів, краєзнавців, дослідження з історії мистецтва, розробки з атрибуції, мистецтвознавчої експертизи, розвитку артринку, реставрації, тощо.

Ще одну групу джерел становить облікова документація фондових колекцій, а саме: акти приймання і передачі музейних предметів (на постійне або тимчасове зберігання), книги надходжень основного фонду, інвентарні книги (спеціальні інвентарні книги), архівні описи, науково уніфіковані паспорти музейних предметів. Третя група документальних джерел – матеріали, що зберігаються в архівних установах та приватних архівах.

Іншими вагомим пластом досліджень є також візуальні джерела, які умовно можна поділити на дві групи. Перша – фотографії та репродукції творів мистецтва, а також вебресурси провідних музейних закладів світу. Друга – каталоги виставок музеїв, альбоми-каталоги, фахові видання, матеріали наукових конференцій тощо.

Атрибуція предметів музейного значення передбачає також складання легенди побутування об'єкта вивчення, яка повинна бути достовірною, оскільки в подальшому вона буде використана в науковій та виставковій роботі. Отриману інформацію фіксують в обліковій документації. Ґрунтовні наукові дослідження музеїв дають змогу визначити місце та значення набутих культурних цінностей у системі профільної наукової дисципліни. У такий спосіб культурні цінності отримують статус музейного предмета.

Тобто в ідеальному варіанті наукові співробітники музейних закладів працюють над своєю темою, перевіряють достовірність інформації про предмети, які потрапили до музею, складають легенду, заповнюють уніфікований паспорт тощо. Досліджені предмети музейного значення і включені до музейної колекції можна назвати еталонними зразками. Вони допомагають визначити матеріальну структуру об'єкта дослідження і технічні засоби виконання, різноманітність творчих прийомів окремих майстрів і багатство

індивідуального почерку художників, водночас приділити увагу порівнянню форми (художньої особливості, пластичної виразності) і задуму.

Музей як сховище культурних цінностей завжди становив інтерес для дослідників, істориків культури, мистецтвознавців та колекціонерів. Оскільки «музей – це місце, де зберігаються унікальні предмети, що вилучені з повсякденного вжитку з метою їх збереження, вивчення та передачі наступним поколінням. Він відрізняється від інших закладів культури (архівів, бібліотек) специфічними засобами популяризації історичного минулого, бо розповідає історію, проте не за допомогою слів, а за допомогою предметів» [5, 54]. Тому слухна думка більшості вчених стосовно музейних колекцій, що вони володіють високим інформаційним потенціалом для проведення наукових досліджень. Звернення дослідників до музейних джерел суттєво урізноманітнює тематику, збагачує дослідження новими фактами, а також є підставою для запровадження в науковий обіг нових груп джерел, що значно розширить хронологічну та тематичну базу наукових досліджень предметів культури [7, 154].

Важливою особливістю музейного предмета як джерела є те, що він несе інформацію сам по собі, а також як частина музейної колекції. Предмети у складі колекції доповнюють один одного, що підвищує їх інформаційний потенціал. Опора на такі джерела відповідає вимогам до наукових досліджень щодо використання комплексного підходу. Наприклад важливими методами, що визначають порядок проведення мистецтвознавчої експертизи, є образно-стилістичний аналіз творів, який дає змогу виявити індивідуальні ознаки об'єкта експертизи за допомогою понять «жанр», «композиція», «ритм», «кольори», «колерит» тощо. Відповідність твору вимогам того чи іншого стилю – один з важливих елементів мистецтвознавчої експертизи культурних цінностей. Величезну роль відіграють також практичні знання мистецтвознавців-експертів, які мають можливість досліджувати твори різних епох. Питання, на які необхідно надати аргументовані відповіді під час проведення мистецтвознавчої експертизи, це встановлення авторства, оригінальності (автентичності) та уточнення часопросторових параметрів створення твору.

Тобто можна констатувати, оскільки сучасний артринок має в обігу як оригінальні предмети культури, так і фальсифікати – ця обставина потребує особливої уваги. Наприклад, В. Індутний наголошує, що «для того, аби отримати правильну відповідь, потрібно звернутись до писемних джерел. Проте одного знання літератури недостатньо,

необхідна постійна робота із самим предметом, причому важливим є не тільки адекватно-емоційне усвідомлення предмета, але й відчуття дотику до нього» [4, 23]. Джерелознавчий аспект значно полегшує роботу експерта: розширює інформаційні можливості, дає змогу прослідкувати зв'язок з конкретним середовищем чи подією. Використання порівняльно-історичного методу дає можливість виявити аналогічні відомості стосовно написів, підписів, клейм, інших позначок, які також допомагають з'ясувати чи підтвердити місце та час створення, автора або власника об'єкта експертизи, оскільки кожна культурно-історична епоха створює власну систему просторово-часових координат культури. Успішність експертної діяльності багато в чому залежить від ступеня оволодіння спеціальними знаннями в галузі культури та мистецтв, зміст якої залежить від компетентного аналізу конкретного предмета культури, що складається зі стильового аналізу, вивчення джерельної бази та техніко-технологічного аналізу. На підставі отриманих об'єктивних даних експерт формулює висновок стосовно об'єкта дослідження. Вивчення творів культури, залежно від поставлених завдань, може відбуватися із застосуванням як різних методів, так і в різних правових режимах [7, 54].

Вагомим пластом експертної діяльності вважають категорію «база експертного дослідження», або комплекс джерел. Сьогодні до проведення експертизи творів культури залучені «представники державних сховищ культурних цінностей, музеїв, бібліотек, реставраційних або науково-дослідних організацій, архівних установ, інші фахівці, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо проводять мистецтвознавчу експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій» [2]. До процедури проведення експертних досліджень також залучають представників реставраційної справи, які здійснюють техніко-технологічні дослідження предметів музейного значення. У цьому контексті необхідно зазначити, що мистецтвознавці, реставратори, історики, практики завжди краще орієнтуються в питаннях автентичності, стану збереженості та спираються на власний професійний досвід, напрацьований під час виконання фахових функціональних обов'язків. Важливим інструментарієм у роботі дослідників творів культури є застосування історико-документальних матеріалів. Тому важливо те, що сучасні експерти працюють у певній установі та мають можливість ефективно вивчати матеріали цих наукових зібрань.

На сучасному етапі саме музейний працівник (науковий співробітник) може реалізуватись як експерт, оскільки він постійно залучений до процесів наукового дослідження предметів, пов'язаних з історією, економікою, культурою країни. Отже, атрибуція є подальшим уточненням та розширенням відомостей, отриманих під час експертизи. Вони (експертиза й атрибуція) суттєво не відрізняються між собою і не мають розмежування. Як правило, усі форми наукового аналізу мають на меті достовірно встановити авторство, час і місце створення об'єкта дослідження з використанням гуманітарних і точних методів наукового дослідження. З іншого боку, експертні дослідження та атрибуцію об'єднує процес збирання, аналізу, перевірки матеріалів, пов'язаних з предметами культури та спрямовані на отримання нової інформації, об'єктивних знань (доказів) стосовно встановлення значення та автентичності культурних цінностей. Професійний рівень фахівців музейних установ значною мірою відображає стан національної культури загалом, спроможність суспільства забезпечити збереження матеріальних і духовних цінностей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному осмисленні можливості застосування музейних колекцій як джерельної бази для експертних досліджень з метою уточнення та поглиблення знань про культурні цінності. Розгляд музейних колекцій як основи експертних досліджень є спробою вийти за межі традиційного мистецтвознавства та зробити акценти на об'єктивних даних, наблизитись до формування більш точних висновків. Крім того, використання музейних колекцій може стимулювати дослідника бути уважним до деталей та мотивувати його поглиблювати знання.

Висновки. Отже, можемо говорити про спільність експертизи та атрибуції культурних цінностей, а також про існування взаємозалежності між цими формами наукового дослідження – обґрунтована думка фахівця з багаторічним досвідом й унікальними знаннями. Тому стратегія існування експертизи повинна бути пов'язана з музеями та їх зібраннями. Верховенство музеїв у галузі експертизи має низку переваг, тому що кожна річ, на думку музейника, має своє, чітко визначене місце в системі культурних цінностей. Пропонуємо продовжувати спиратися на парадигму принципу історизму – принцип, який передбачає вивчення відомостей про об'єкт дослідження за умов залучення величезного масиву інформаційного ресурсу музейних зібрань.

Література

1. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. *Відомості Верховної*

Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2023).

2. Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2003 № 1343. *Офіційний вісник України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.01.2023).

3. Балей С. Філософія Вільгельма Віндельбанда. *ZBRUC*. URL: <https://zbruc.eu/node/45762> (дата звернення: 10.01.2023).

4. Оцінка культурних цінностей / В. В. Індутний та ін. Київ : Аякс Прінт, 2006. 608 с.

5. Ковальчук Г. І. Експертиза книжкових пам'яток у бібліотеках: українознавчий аспект. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. Вип. 21. С. 403–416.

6. Словник-довідник музейного працівника / О. В. Овчарова та ін. Київ : Кий, 2013. 461 с.

7. Суший О. В. Теоретико-методологічний аналіз цінностей в неокантіанській культурфілософії кінця XIX – початку XX сторіччя : дис. ... канд філос. наук: 17.00.01. Київ, 2005. 205 с.

8. Шман С. Ю. Соціокультурна діяльність музеїв. *Культура і сучасність*. 2015. № 1. С. 53–58.

References

1. Law of Ukraine On Museums and Museum Matters from June 29 1995, № 249/95-VR. (1995, June 20). Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 25, 191 [in Ukrainian].

2. The procedure for the state examination of cultural values from August 26 2003, №1343. (2003, September 12). Official Gazette of Ukraine, 35, 27 [in Ukrainian].

3. Windelband, V. (1993). Philosophy in the German Spiritual Life of the 19th Century. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

4. Indutny, V. V., Chemyavska, E. V., Shklyar, S. M., Platonov, S. M. et al.others. (2006). Evaluation of cultural values. Kyiv: Ajax Print LLC [in Ukrainian].

5. Kovalchuk, G. I. (2012). Examination of book monuments in libraries: Ukrainian studies aspect), Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood, 21, 403–416. Lviv: Institute of Ukrainian Studies named after I. Krypyakevych of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

6. Ovcharova, O. V., Yausheva-Omelyanchik, R. M., Sugary, L. S. (2013). Dictionary-Directory of Museum Worker. Kyiv: Kiy [in Ukrainian].

7. Sushii, O. V. (2005). Theoretical and methodological analysis of values in the neo-Kantian cultural philosophy of the late 19th and early 20 th centuries. Candidate of Philosophical Sciences. Kyiv: NMAU named after P. I. Tchaikovsky [in Ukrainian].

8. Shman, S. Yu. (2015). Socio-cultural activities of museums. Culture and modernity, 1, 53–58. Kyiv: Millennium [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 12.01.2023
Отримано після доопрацювання 15.02.2023
Прийнято до друку 22.02.2023*